

You are accessing the Digital Archive of the Catalan Review Journal.

By accessing and/or using this Digital Archive, you accept and agree to abide by the Terms and Conditions of Use available at http://www.nacs-catalanstudies.org/catalan_review.html

Catalan Review is the premier international scholarly journal devoted to all aspects of Catalan culture. By Catalan culture is understood all manifestations of intellectual and artistic life produced in the Catalan language or in the geographical areas where Catalan is spoken. Catalan Review has been in publication since 1986.

Esteu accedint a l'Arxiu Digital del Catalan Review

A l' accedir i / o utilitzar aquest Arxiu Digital, vostè accepta i es compromet a complir els termes i condicions d'ús disponibles a http://www.nacs-catalanstudies.org/catalan_review.html

Catalan Review és la primera revista internacional dedicada a tots els aspectes de la cultura catalana. Per la cultura catalana s'entén totes les manifestacions de la vida intel·lectual i artística produïda en llengua catalana o en les zones geogràfiques on es parla català. Catalan Review es publica des de 1986.

Trema nàufrags toponímics. Apel·latius de molt baixa freqüència a les Illes Balears
Cosme Aguiló

Catalan Review, Vol. XIII, number 1-2, (1999) p. 37-72

TRENTA NÀUFRAGS TOPONÍMICS. APEL·LATIUS DE MOLT BAIXA FREQUÈNCIA A LES ILLES BALEARS

COSME AGUILÓ

La capçalera és un tant enganyosa, perquè en realitat no són trenta, sinó cent i escaig els bells supervivents d'aquest naufragi lingüístic. Ja que amb tanta passió vostè, amic Gulsoy, ha conreat la ciència onomàstica, he pensat que li seria plaent la presentació d'uns mots —aquests sí que són gairebé trenta— perduts com a minúscules agulles dins el pallar gegantí de la toponímia baleàrica.

Fa temps que vaig observar que dins el corpus illenc de noms de lloc hi ha absències prou cridaneres. Per citar alguns exemples, a les illes no tenim *calms* ni *codines*, ni coneixem *esplugues* ni *mall*s, ni *tucs*, ni tampoc *piques* (topogràfiques, s'entén), quan tantes n'hi ha al continent. Potser hi té alguna cosa a veure la procedència dels repobladors. Tal vegada algunes mancances es poden explicar pel fet de tractar-se d'una àrea tardana? Sigui així com sigui, la realitat és que amb els noms propis de la geografia ocorre una cosa semblant al que passa amb els pobladors animals de les illes: la fauna present en el continent immediat mai no hi és tota representada ni d'un bon tros i l'abundositat o l'escassetat d'espècies està en relació amb la superfície insular. És sabut que com més gran és l'illa, més espècies s'hi troben.

Però hi ha un fet que no admet la mateixa equiparació biològica. Observem —i aquest és l'objectiu del modest treball present— que hi ha diverses unitats lèxiques que no sols no arrelaren amb força amb el vigorós trasplant de la llengua en el segle XIII, sinó que s'emmurgonaren amb tanta precarietat que la seva presència passa sovint desapercebuda als estudiosos, als profans i, amb més motiu encara, als enemics de la llengua i la cultura catalanes.¹ Nou d'aquestes unitats (un percentatge molt elevat) són a l'arxipèlag, vertaders hàpaxs, en registrar-se una sola vegada, mentre n'hi ha sis més que ho fan tan sols en dues ocasions. Pel fet que una mateixa entrada aixopluga el vocable primitiu i tota la família derivativa, el nombre 29 (*torm*, *turmàs*, *turmassot*) arreplega, excepcionalment, catorze ocurrences. S'inclou a la llista perquè el primitiu *torm* compta amb només quatre representacions segures, repartides en dues illes, però aquesta raresa podria

¹ Si faig aquesta última menció és perquè l'anticatalanisme mallorquí, enarborant, com sempre, la bandera de la ignorància, afirmava en certa ocasió que a l'illa deim *possessió* i no *mas* com al Principat, quan ja veurem que almenys per set vegades l'enunciat és fals.

veure's afeblida en fer reculls exhaustius de topònims en àrees poc explorades. L'afirmació es basa en una experiència recent: fins fa pocs dies, l'entrada 27 (*toll*) coneixia un únic exemple. Fou suficient una conversa amb un observador atent per a duplicar-ne els efectius i una nota a un setmanari de la premsa forana per a triplicar-los.

La selecció no és feta a l'atzar, sinó que he triat a consciència trenta genèrics sabent d'antuvi que són rars —sovint raríssims— en el *topos* insular del domini lingüístic català i he intentat avaluar-ne el nombre d'ocurrències tot reunint-les sota les respectives entrades i cartografiant-les, en l'intent de mostrar-ne, *grosso modo*, la distribució. I a una escala més reduïda es fa palès allò que deia de la cabuda insular: de les trenta unitats, vint-i-vuit tenen representació a Mallorca, però només set campen per Menorca, sis es troben a Eivissa i sols una a Cabrera. És evident que el resultat podria ser lleugerament distint si tenguéssim una coneixença més bona dels topònims de les illes menors, o si partíssim d'una altra de les illes germanes. No cal dir que la meva condició de mallorquí pot influir en la suma.

No es pot descartar del tot la possibilitat que algun dels topònims que es tractaran ací no sigui descriptiu i hagi sorgit per via antroponímica, ja que són diversos els apel·latius que també viuen com a cognoms a les illes o al continent. Són bons exemples els casos de *Artigues*, *Cleda*, *Colomina*, *Mas*, *Marroig*, *Obac*. Algun dels noms de lloc que il·lustren la llista dels apel·latius, però no tots, podrien ser formats sobre aquests noms familiars. També són llinatges *Aragall*, *Astor*, *Balç*, *Cot*, *Quer*, *Toll* i *Torm*, però les aplicacions toponímiques que en tenim a les illes crec que són totes netament descriptives.

He pouat en l'obra cartogràfica de Josep Mascaró Pasarius i en *l'Atles de la Gran Enciclopèdia de Mallorca* per a les dues illes majors i en els reculls d'Enric Ribes per a les Pitiüses. En grau infinitament menor m'he servit també dels propis treballs de recopilació i d'algun altre que citaré oportunament. Pas sense més preàmbuls a fer l'exposició.

1. ALBERG

‘Lloc que serveix d’habitatge o de refugi’. Provenient (Coromines, *DECat.*, s.v.) del gòtic HARIBAÍRGO ‘campament’, ‘allotjament’. Documentat per primera vegada el segle XII i en Llull el 1271.

Tot i que, com a nom comú, surt nombroses vegades en la documentació medieval, els rastres toponímics són escassos. A Menorca es troben *es Albergs Vells*, en el terme des Migjorn, contigus a la mar, amb monoftongació de la síl·laba inicial, després de vocalitzar-se la —l— travant (*ubergs*). Més interessant encara per la seva evolució és un antic *Alberg Vell*, de Ferreries, que a finals del XVI confrontava amb Son Bell-lloc, Son Olives, sa Muntanyeta i Algendar.² *S’Alberg Vell* esdevingué per vocalització **s’Auberg Vell*, que monoftongà en **s’Uberg Vell*, per esdevenir, a trevés de metàtesi, *Sobrevell*.

A Mallorca hi ha els casos de *s’Alberg* [s u’βerk] (Ariany), amb un gran casal adjacent a la població, possessió que el 1306 / 1312 era del senyor Àries Ferrandis³ i *s’Alberg* (Llubí), a llevant de la població. A Pollença tenim el mossarabisme *Albercux* [uβər’kuf], grafiat a la majoria de publicacions amb final africad, quan la pronúncia és sempre fricativa (se’n fa ressò el mapa Despuig, 1785). Coromines adverteix que no és derivat ni diminutiu, sinó simplement el plural mossàrab *albèrgos*, passat pel filtre de l’àrab amb trasllat posterior de l’accent.

² A. Ramis i Ramis, *Notícies relatives a la isla de Menorca*, IV (Menorca, 1985) 34.

³ R. Rosselló Vaquer, *Notes per a la història d’Ariany* (Palma, 1994) 7.

2. ARAGALL

‘Corrent que es forma en la superfície de la mar, des de la costa cap a endins, causat per l’especial morfologia de les penyes, que quan el pescador bromeja a la pesquera fa que el menjar llançat a l’aigua s’allunyi del litoral’.

Antiquíssima paraula (Coromines, *DECat.*, s.v. *xaragall*), germana de l’astur-lleonès *argayu* i del llenguadocià antic *aragalh*, *issarag(u)alh* ‘xaragall’, documentada com a *aregalio* el 932.⁴ D’origen incert, segurament preromà, potser relacionat, segons el mestre, amb l’indo-europeu ARG- ‘blanc’.

Entre les accepcions registrades pel DCVB, s.v., la de Balaguer, tot i que és fluvial, és la que més s’acosta a la mallorquina del sud-est: ‘corrent impetuós del riu per un pendent’. Del primitiu *aragall* ve *saragall* (a altres indrets *xaragall*), per aglutinació de l’article salat. Els informants, però, ja m’advertien que no havia de confondre les dues unitats, de significats força diferents. Dels cinc aragalls que conec, quatre es troben a la costa del sud-est de Mallorca, en el litoral de Santanyi i ses Salines. D’aquests quatre, n’hi ha un que pertany a l’òrbita toponímica dels santanyiners, dos a la dels llombarders i un a la dels saliners. Respectivament: s’*Aragall Blau*, s’*A. de ses Pedreres*, s’*A. des Còdol Negre*, s’*A. de s’Ullastre*. Cal advertir que la pronúncia és sempre [əɾəˈɾaj].⁵

⁴ M. Bassols de Climent, J. Bastardas Parera, et al., *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae* (Barcelona, 1960) 128-130.

⁵ T. Vibot, “Sa Mola de Planícia. El vessant nord-oest,” *Quaderns de muntanya* 2 (1999): 76 i 101.

El cinquè no pertany al litoral i el significat de la paraula és el de 'saragall, regueró per on corre l'aigua de pluja'. L'únic exemple conegut, *es Aragalls*, es troba a Planícia (Banyalbufar).

Sense conèixer l'indret, no m'atrevesc a inclure en aquesta classificació el topònim que apareix transcrit *es Arguellets* (Sencelles) en el full 37 de la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. Són uns *ar(a)gallets*? Responen tal vegada a un cognom?

3. ARTIGA

'Terreny en el qual han arrabassat la vegetació natural amb la finalitat de preparar-lo per al conreu'. Coromines (*DECat*, s.v.) creu que la unitat pot pertànyer a un estrat europeu anterior a l'indoeuropeu i fins i tot al basc. Mot comú —diu— amb la llengua d'oc, l'aragonès i el való. Documentat el 978 per primera vegada en català.

En conec un exemple a cadascuna de les dues illes majors: a Alaró, *ses Artigues*, no gaire lluny del nucli de los d'Amunt, dins la vall per on discorre es Torrent de s'Estret, entre sa Bastida i es Castell. L'any 1302 era un honor que es dividien Pere de Sarrià i Martí Ferrandis;⁶ en el terme menorquí d'Alaior, al nord-est de la ciutat, *s'Artiga*, subdividida en *s'A. Vella*, *s'A. Nova* i *s'Artigueta*. A finals del segle XVIII confrontava amb Son Puig, Torret, s'Albaida, Santa Eulàlia, s'Almudaina i Biniatzau.⁷

Artigues no és rar a Mallorca com a antropònim.

⁶ R. Rosselló Vaquer, *Història d'Alaró, segles XIII-XIV* (Mallorca, 1979) 131.

⁷ A. Ramis i Ramis, *Notícies relatives* 34.

4. ASTOR

‘Ocell de l’espècie *Accipiter gentilis*, família dels falcònids’. Paraula documentada en el segle XIII segons Coromines (*DECat.* s.v.), provinent del llatí vulgar ACCEPTOR, modificació del clàssic ACCIPITER.

L’Astor és el nom de diversos indrets del Principat (el Segrià,⁸ l’Anoia,⁹ la Segarra¹⁰ i el Bages¹¹) present en un sol cas de la toponímia mallorquina, a Pollença, en els penya-segats nòrdics de la península de Formentor. Nom pròpiament d’una font, la *Font de l’Astor*, grafiada en el mapa Mascaró simplement i aglutinada com a *Lastó*.

L’astor no pertany a l’ornitofauna insular, ni com a espècie sedentària ni com a visitant assidu. Cal atribuir el topònim a l’època medieval en què l’ocell era utilitzat per a pràctiques de cetreria. En l’actualitat la paraula no forma part del lèxic popular. Es poden apuntar diverses teories sobre la gènesi del nom d’aquesta font: a) és possible que pogués ésser generat per la troballa d’un d’aquests animals prop de l’aigua. A l’Edat Mitjana sovintegen els documents amb notícies de pèrdues i troballes d’aus de cetreria; b) que fos un lloc de nidificació. Tal vegada els ornitòlegs arrufaran les celles davant la menció de la segona possibilitat. Tanmateix la documentació sobre la cria de l’animal a l’illa en època medieval és taxativa: el 29 de maig de 1371 el governador comunica al batle de Massanella que en l’alzinar d’aquesta possessió hi ha un niu d’astor i l’obliga a fer una crida per tal que ningú

⁸ *Gran Enciclopèdia Catalana*, s. v.

⁹ *Gran Enciclopèdia Catalana*, s. v.

¹⁰ A. Turull, *Els topònims de la Segarra* (Cervera, 1991) 55-57.

¹¹ DCVB, s. v.

no el toqui fins al mes de juliol, sots pena de ser penjat. La por a la forca no fou suficient per garantir la tranquil·litat de les cries, perquè dos anys més tard, el 30 de maig de 1373, el batle informava el govenador que alguns homes, forçivoltment, havien tret els astors dels nius de Massanella de Pere Olzina. El govenador manà que els homes fossin presos i tramesos a la ciutat.¹² D'aquestes notícies, es pot deduir que les aus que les classes dominants havien introduït per a les pràctiques de caça, s'havien naturalitzat fins a tal punt que ja criaven a qualque indret agrest de l'illa. Que els astors criaren a l'illa és innegable. Que la paraula *astor* designàs aleshores l'espècie que coneixem per *Accipiter gentilis* es podria sotmetre a discussió.

5. BALÇ

'Cingle, penya-segat'. Del llatí BALTEUM 'cinturó' (cf. CINGULUM > *cingle*). Documentat com a topònim *balzo Rubio* el 889.¹³ Coromines (*DECat.* s.v.) diu que l'aplicació és per comparació amb la faixa d'espadats que envolta una muntanya, aplicació paral·lela a la de *cingle*. Aquest és nom freqüent en la toponímia insular, a diferència de *balç*, que és improductiu i de significat desconegut entre la població.

Un sol exemple vocalitzat, *es Bauç*, a la costa de Santanyí, coincideix amb el punt més alt i penya-segat del litoral del terme. És sentit com a plural i ja se'n fa ressó la grafia del mapa Despuig: *Los Baus*. Del litoral degué passar a la família Danús de Santanyí, que és coneguda amb el malnom *de cas Bauç*.

¹² R. Rosselló Vaquer, *Noticiari de Selva* (Mallorca, 1998) 20-21.

¹³ M. Bassols de Climent, J. Bastardas Parera, et al., *Glossarium Mediae* 228.

6. BALMA (SOBALMA)

'Cova sota una roca, de boca més ampla que profunda'. Mot compartit amb l'occità i els parlars romànics i alemanys dels Alps. D'ètim incert, segons Coromines (*DECat. s.v.*), potser indoeuropeu. Es documenta per primer cop a la fi del segle XIII.

Una aplicació secundària mallorquina (DCVB *s.v.*) es troba en el lèxic dels trencadors per designar l'aixopluc que resultava de tallar la pedra amb inclinació quan la disposició dels estrats ho exigia.

Els testimonis toponímics es reparteixen entre Mallorca i Eivissa, però no és *balma* l'apel·latiu supervivent, sinó *sobalma* (< SUB BALMA 'sota la balma'). A Eivissa actua com a genèric, però a Mallorca fa la funció de complement locatiu.

A l'illa major n'hi ha dues representacions: *sa Font Sobalma*, a Bini Gran (Escorca) i *es Cocó Sobalma*, a Formentor (Pollença). Coromines-Mascaró¹⁴ expliquen la pronúncia [su'βawmə] (i no [so'βawmə] com esperàriem del resultat de *u* breu) per mossarabisme. No tenen en compte dues coses: la zona d'Escorca on es troba la font és de domini efectiu sollerí, on tota *o* àtona esdevé *u*; a gran part de l'illa la *o* àtona passa a *u* en contacte amb una labial (cf. top. *Roberts* > *Ruberts*). Els sollerics, en l'intent de transparentar el topònim, el deformen sovint en *sa Font de sa Vauma*¹⁵ (*vauma* és metàtesi i vocalització de *malva*).

¹⁴ Joan Coromines et al., *Onomasticon Cataloniae*, vol. I, *Toponímia antiga de les illes Balears* (Barcelona: Curial, 1989) 265.

¹⁵ Agraeix les consultes fetes a Plàcid Pérez sobre aquest i altres topònims que apareixen aquí.

A Eivissa totes les sobalmes conegudes fins ara es localitzen a la costa des Amunts, on la paraula no es troba sempre tan fossilitzada com a Mallorca: *ses Sobalmes des Desesperats* (Sant Joan)¹⁶, *ses Sobalmes des Cingles des Clots Negres* (Sant Joan)¹⁷, *ses Sobalmes de na Cimals* (Sant Antoni)¹⁸, *ses Sobalmes de na Mataret* (Sant Antoni)¹⁹, *ses Sobalmes (de Davall na Verda)*²⁰ (Sant Antoni),²¹ *sa Sobalma de s'Assolellador* (Sant Antoni).

Segons Enric Ribes, l'autor dels reculls, el significat d'aquestes sobalmes eivissenques oscil·la entre 'balma a ran de mar', 'pedrissa' i en un cas 'tenassa'. En boca d'un sol informant la paraula fou adscrita al gènere masculí (*es Sobalme*).²²

16 E. Ribes, *La toponímia de la costa de Sant Joan de Labritja* (Eivissa: Ed. de Can Sifre, 1993) 120-21.

17 E. Ribes, *La toponímia* 125.

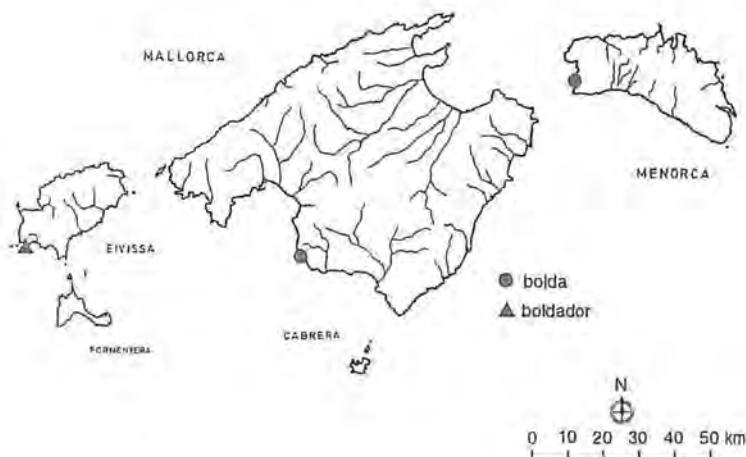
18 E. Ribes i Marí, *La toponímia de la costa de Sant Antoni de Portmany* (Palma: Institut d'Estudis Balearics, 1995) 30. Enric Ribes transcriu *Simals*, tot considerant el topònim com a supervivència mossàrab amb el significat de 'fondalada dins la mar' (29). Em costa creure que a una costa tan alta on, a més, hi ha una roca amb punta la relació no sigui amb *cim*.

19 E. Ribes i Marí, *La toponímia* 33.

20 E. Ribes i Marí, *La toponímia* 51.

21 E. Ribes i Marí, *La toponímia* 74.

22 E. Ribes i Marí, *La toponímia* 74.

7. BOLDA, BOLDADOR

'Pedra grossa, còdol o pedral de fondejar', segons Coromines (*DECat*, s.v.). Diu que és mot local, recent i només balear, tot i que el DCVB la registra a Tossa i, amb una altra accepció, a la Barceloneta. No és clara l'etimologia, encara que el mestre apunta la possibilitat d'un anglicisme (< *boulder* 'còdol'). A Eivissa és viva la forma masculina *boldo* 'pedra rodona'. El DCVB no porta informació de Mallorca, tret d'una aplicació a Inca pròpia del vocabulari dels vinaters.

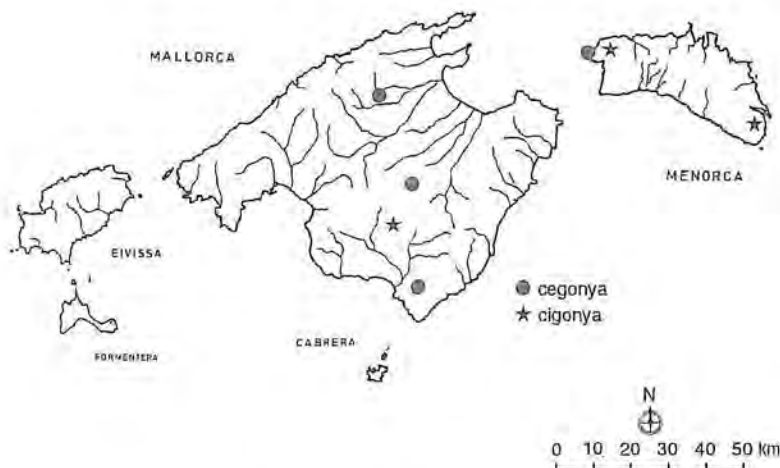
A Eivissa ['boldu] (a Vila ['boldu]) és un apel·latiu comú que vora el femení *bolda* té gran vitalitat i família derivativa, ja que s'ha format el verb *boldar* 'fondejar' (es fondejava amb una bolda), origen del topònim *es Boldador* (Cala d'Hort).²³

A Menorca, *sa Bolda de n'Aleix* es localitza prop des Cap d'Artrutx i a Mallorca *sa Cova de ses Boldes* es troba a la costa de Lluçmajor.²⁴

Els mariners des Portitxol (Palma) usen encara *bolda* amb el sentit de 'pedra grossa' o 'mac com els dos punys'. Em conten que les barques de vela en carregaven com a llast, mentre els pailebots llastaven amb balastre (sorra gruixada). Els velers ciutadans carregaven boldes a s'Illa de sa Porrassa o també a un altre indret dit sa Guixeria.

²³ Agraesc aquesta i d'altres informacions de l'amic toponimista eivissenc Enric Ribes.

²⁴ Cosme Aguiló, *La toponímia de la costa de Lluçmajor* (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1996) 101-02.

8. CEGONYA, CIGONYA

‘Ocell de l’espècie *Ciconia ciconia*, família de les cicònides’. Del llatí CICONIA (Coromines *DECat.* s.v. *cigonya*). Documentat per primera vegada en Eiximenis. La forma medieval *cegonya* persisteix en noms de lloc baleàrics, tot i que avui s’ha generalitzat el castellanisme *cigüenya*. Tenim *sa Cegonya* en un sementer de sa Vall (ses Salines), *es Pou de sa Cegonya* a Sant Joan i, segons Coromines, també a Campanet. La forma moderna, si no ha estat víctima d’una hipercorrecció, es troba en *es Puig de ses Cigonyes*²⁵ (Llucmajor). Al nord de Ciutadella hi ha *es Pou de sa Cigonya*, vora una cala que el mapa Mascaró grafia com a *Caleta Cegonya*. A la costa de Sant Lluís, el mateix mapa documenta *sa Cigonya*.

En la majoria dels casos es tracta d’una aplicació secundària i no del nom de l’ocell, bastant rar a l’arxipèlag. Observem la relació amb llocs d’extracció d’aigua que ja delaten per si mateixos alguns dels topònims. Som davant una metonímia que s’origina en una de les peces del molí de ramell, la que encara a Campos és anomenada *cigonya*²⁶ (cf. cast. *cigüeña*), mena de colze que es junta a la biela pel bracet per a produir el moviment rotatori del molí.

Sa Cegonya de sa Vall, per la proximitat a un aiguamoll, podria desorientar quant a la motivació, però la presència d’un d’aquests molins dins el sementer del topònim fa que la relació amb l’explotació de l’aquífer sigui evident.

²⁵ *Atles de la Gran Enciclopèdia de Mallorca*, full 55.

²⁶ J. Vidal Ollers, *Molins de vent i molins de ramell a Campos* (Campos, 1987) 74.

9. CERO, CÍRVIA

‘Cervo’. Del llatí CERVUS, id. *Cervo* es documenta ja en el segle XIII. La variant mallorquina *cero*²⁷ apareix ja en Llull (*sero*), segons Coromines (DECat. s.v. *cervo*). La presència toponímica d’aquest animal a Mallorca respon a la introducció que en féu la casa reial mallorquina a la devesa d’Artà (sa Devesa), des d’on s’escampà per tota l’illa fins a tal punt que la seva erradicació arribà a ser problemàtica. *Es Puig des Cero* es repeteix quatre vegades (Manacor, Felanitx, Sant Joan i Calvià). A Artà hi ha *es Clot des Cero* i a Bunyola *es Comellar des Ceros*. Dins el terme d’Alcúdia hi ha *el Pas del Cero*, però pertany a l’òrbita dels pollencins. No cal fer cas del nom *Corral des Cèrvols* (mal escrit *Cèrvols*) que surt a l’*Atlas de la Gran Enciclopèdia de Mallorca*, grafiat a Capdepera vora Cala Agulla. És la catalanització d’un *Corral des Ciervos* no gaire anterior als anys 1945-50, creat per la família March, la qual introduí aquests mamífers per a entretenir els seus al·lotells.²⁸

A la Costa de Calvià hi ha un puig adjacent al litoral, el nom del qual podria tenir relació amb el mateix mamífer, tot i que no es pot descartar completament la idea que pugui tractar-se d’un ictiònim. El femení antic era *cérvia*, després assimilat a *círvia*, d’on ve el nom de peix *sírvia* (Coromines, id.).²⁹ Davant es Malgrats, *es Puig de sa Círvia* [‘sirvi] pot ser reflex del femení medieval de *cero*, ja que és una

²⁷ És la forma popular, la que apareix a la rondalla *Es set ceros*, recopilada per Mn. Alcover al llevant de Mallorca i publicada en el volum VII del seu aplec.

²⁸ Som deutor d’aquesta informació a l’amic Pere Orpí.

²⁹ El 20 d’abril de 1595 es manà als batles de les viles que fessin crida per tal que ningú caçàs cervos, *círvies*, nipalers, gatzelles ni gatzellons amb arcabussos, ballestes o altres enginys. R. Rosselló Vaquer, *Noticiari de Santanyí* (Santanyí, 2000) 144.

mica estrany que un peix doni nom a una muntanya, encara que sigui vora el litoral.³⁰

10. CLEDA

‘Clos a l’aire lliure fet amb barres o canyes, on els camperols tanquen el bestiar’. Del cèltic KLETA, íd., documentat per primera vegada en la *Crònica* de Jaume I (Coromines *DECat.* s.v.), però amb un sentit militar de ‘fortificació d’estaques per a aturar l’enemic’.

L’únic cas segur d’aplicació toponímica és, en l’actualitat, el de *sa Cleda* (Llubí), però no es pot descartar que hi hagi arrelat com a cognom, ja que l’estructura article femení + llinatge és present adesiara en els noms de possessions mallorquines, sobretot a la zona d’Artà: *s’Estelrica*, *sa Jordana*, etc. A Andratx hi ha via un altre lloc dit *la Cleda*, un rafal que el 1401 confrontava amb l’alqueria de Pere Ferrer i el camí de la Palomera.³¹

No es possible assegurar la filiació de *na Creda* (Capdepera), pronunciat amb la vocal tònica oberta, de la qual no conec documentació.³²

³⁰ Tenim un cas semblant en el topònim esporlari *es Puig de s'Oblada* que el recol·lector Onofre Rullan i Salamanca, *La toponímia del terme municipal d'Esporles i la seva rodalia*, tesi de llicenciatura inèdita, vol. 2 (Palma, 1984) 264, classifica com a metafòric. Voldria assenyalar que si la pronúncia és [əw'βlaða] i la vegetació característica del lloc és *Anthyllis cytisoides* tendria la motivació en aquesta planta, dita en mallorquí *botxa*, excepte a la zona d'Andratx, on ha arrelat el nom eivissenc *albada* [əw'βaða]. A Puigpunyent un *Puig de s'Albadell* és veí d'un *Puig de ses Botxes* (*Atles de la Gran Enciclopèdia de Mallorca*, full 40).

³¹ R. Rosselló i J. Bover, *Història d'Andratx, segle XV* (Ciutat de Mallorca, 1979) 79.

³² Faig constar el meu agraïment a Pere Orpi per la informació sobre la pronúncia d'aquest topònim que apareix al full 15 de l'*Atles de la Gran Enciclopèdia de Mallorca*.

II. COLOMINA, COLOMINADA

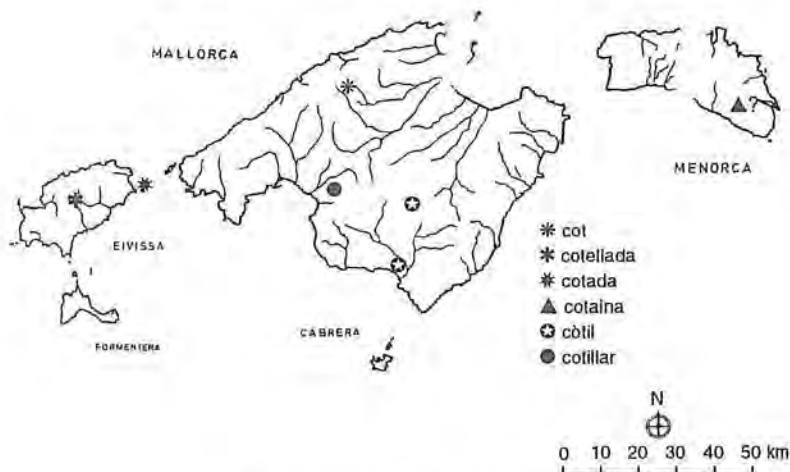
‘Camp bo situat prop d’una pagesia’ (*DECat.* s.v. *coromina* i *colomina*). De *coromina*, forma dissimilada de *conomina* i aquesta del llatí tardà *CONDOMINA* (< de *CONDOMA* ‘casa amb cort i altres dependències’). Es documenta la primera vegada com a *connamina* el 777; *conomina* el 1284; *colomina* el 1319 i *coromina* el 1789.

N’hi ha diverses a Mallorca: *sa Colomina*, a Muro i a Alaró. Podrien haver-hi arribat com a cognom (vegeu el que dit a *cleda*); cal incloure-hi *sa Colominada* (Valldemossa), atès que també té aplicacions toponímiques (DCVB s.v.) en el mateix sentit a Lledó (Empordà).

A Eivissa *sa Colomina* és una partida adjacent a la ciutat que es documenta almenys des de 1561.³³ En el segle XVII devia estar subdividida, ja que el 1670 trobam una *Colomina de Baix* i el 1677 una *Colomina de Dalt*.³⁴

³³ J. Mari Cardona, *Els llibres d’entreveniments* (Eivissa: Institut d’Estudis Eivissencs, 1991) 165 i 361.

³⁴ J. Mari Cardona, *Els llibres* 164 i 100, respectivament.

12. COT, CÒTIL I ALTRES DERIVATS

Cot. Del llatí COS, COTIS ‘pedra d’esmolar’ (Coromines, *DECat*, s.v.), documentat per primera vegada en el primer terç del segle XIV. Coromines diu que sempre ho ha sentit amb *o* tancada (com correspon al resultat d’una *o* llarga llatina) i s’estranya de la pronúncia amb vocal oberta anotada pel DCVB, tant a Menorca com al Principat, lloc, el darrer, on és relativament freqüent el topònim *la Cot*, o *sa Cot*. Tanmateix el *Corpus de Toponímia* de J. Mascaró Pasarius posa un accent obert sobre la vocal del topònim *sa Cot* del terme d’Escorca.

A Eivissa tenim el mot sufixat en el mossarabisme *Cotella*, al nord de Santa Gertrudis, i a un lloc dit *sa Cotada*, al nord-oest de l’illeta de Tagomago, on hi ha grans pedres.³⁵

A Menorca hi ha el lloc de *Cotaina*, per al qual Coromines (*Onom. Cat.* I, s.v.) ha proposat una base *Qutāiniya* ‘mena de blat’. Pens en la possibilitat que pugui ser un topònim mossàrab en -ARIA (tipus *Llenaira*, *Moncaira*), una (TERRA) *COTARIA ‘terra pedregosa’, amb canvi -aira > -aina (cf. *guixaire* > *guixaine*, *manxaire* > *manxaine*, *Binidonaira* > *Binidonaina*).

Còtil. Del llatí *COTULUS ‘mac de torrent, pedra, roca’, possiblement a través d’una variant dissimilada, o resultat d’un creuament amb

³⁵ És fora de lloc la relació amb l’adjectiu *cot* ‘inclinat cap a terra’ que no descarten A. Ordinas, G. Ordinas i A. Reynés a *Es Tossals Verds, nom per nom* (Palma: Consell Insular de Mallorca, 1995) 61-62. És una dissort que, en un recull tan interessant, no s’apunti el grau d’obertura de la vocal.

COTINA 'roca gran i plana',³⁶ mot relíquia del mossàrab amb l'oclusiva intervocàlica sense sonoritzar. A Mallorca n'hi ha almenys tres aplicacions toponímiques que palesen l'antiga vitalitat de l'apel·latiu: *Contimplà* o *Cotimplà* (i molt rarament *Cotilplà*) és una raconada de la possessió de Capocorb Nou, a la costa de Lluçmajor. Nom generat per una gran tenassa plana sobre l'aresta del penya-segat.³⁷ *Es Còtilar*, lloc del terme de Palma, en les immediacions de So n'Oms, desaparegut segurament amb la construcció de la segona pista de l'aeroport, impossible, per tant, d'estudiar sobre el terreny. *Es Còtil*, nom antic d'una rocassa, prominent i isolada, del terme de Porreres, expandit actualment per totes les finques dels voltants. La dilatació ha fet néixer per a la pedra un segon nom redundant: *sa Roca des Còtil*.

13. CRETA

'Encletxa, clivella', modernament *crétua* a la Costa Brava, paraula germana del castellà *grieta*, portuguès *greta*, italià dialectal *cretta*. Del llatí CREPITA 'esclatada', participi femení de CREPARE 'petar, rebentar-se, etc.', segons Coromines (*DECat.* s.v.), documentat per primer cop circa el 1400.

Coromines assenyala que el mot és viu a Mallorca i al Rosselló. En el cas illenc això no és exactament així, sinó que només és un fòssil

³⁶ Rosselló Vaquer, *Noticiari de Selva* 20-21.

³⁶ M. Bassols de Climent, J. Bastardas Parera, et al., *Glossariu Medieval* 700.

³⁷ Cosme Aguiló, *La toponímia* 80-82.

toponímic circumscrit sols a dos punts costaners dits *sa Creta* [sə 'kretə], en els termes de Lluçmajor i Santanyí. En el primer cas és una mena de raconada que trenca la monotonia dels espadats. En el segon és una sinuositat de la línia de costa que presenta estratificacions en el penya-segat.

A Eivissa és viva la forma *creca* com a nom comú. El DCVB la transcriu amb la vocal tònica oberta, però la informació que tenc de la ciutat és que es pronuncia amb *e* tancada.³⁸

14. ENCIA (ENCIOLA)

'Entalladura en la carena d'una serra'. Segons Coromines,³⁹ del llatí INCISA 'entall, incisió', que ha deixat almenys tres testimonis en noms de lloc de Catalunya (Garrotxa, Solsonès, Vallespir): *les Encies*, *Encies*, *Coll de l'Encia*.

L'únic exemple balearic es troba a Cabrera: *l'Enciola*, nom d'una península alta i rocosa, unida a la resta de l'illa per un istme baix i estret (motiu pel qual està sufixat amb un diminutiu), de tan poca consideració topogràfica que la mar el salta en dies d'extrema tempesta.⁴⁰ L'atracció exercida pels nombrosos topònims cabrerencs encapçalats per l'article personal femení ha generat la variant més usual de *n'Enciola*.

³⁸ Informació que dec a l'amabilitat de Felip Cirer.

³⁹ *Onomasticon Cataloniae*, s.v. *Les Encies*, vol. IV (Barcelona, 1995) 59.

⁴⁰ C. Aguiló, "L'etimologia i la motivació de l'Enciola," *Societat d'Onomàstica, Butlletí Interior LXVIII* (1997): 34-36.

15. FEU

'Barranc encaixat, congost'. Del llatí arcaic FOCE (clàssic FAUCES), (Coromines, *DECat.* s.v. *fou* o *feu*) 'gola, gargamella, gola d'un riu, estret de mar', que en català antic donà *fou* i després *feu*, per diferenciació (cf. CRUCE > *cron*⁴¹ > *creu*, VOCE > *von* > *ven*, DUCE > *don* > *deu*).

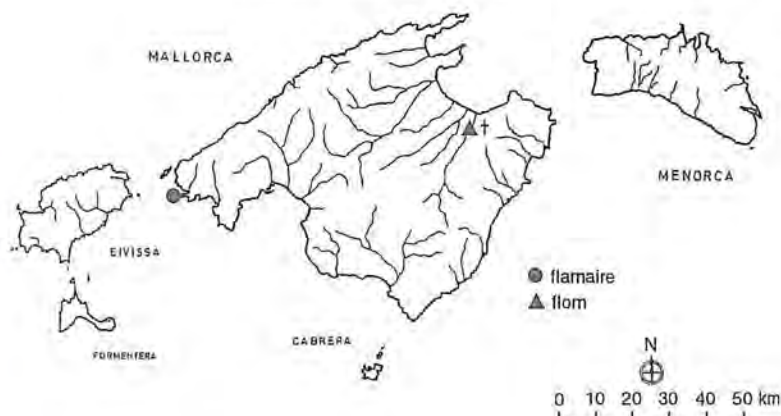
Amb seguretat, n'hi ha un sol exemple mallorquí en un congost de Fornalutx conegut per *sa Feus* [sə 'føws], definit per un informant d'aquella vila com a lloc *ferest*.⁴² No sé explicar la consonant adventícia. Em faig una doble pregunta: era tal vegada un antic plural **ses Feus* (nascut per parcel·lacions?) interpretat com a **s'Esfeus*, amb un suposat article aglutinat que s'hauria eliminat després?⁴³

El *DECat.* s.v. dona raó de formes mossàrabs com *la Fotx* i diu que a la vall de Montesa hom troba *la Fos*, per designar aquesta mena de barrancs, i mostra la inseguretat que es pugui tractar d'una varietat dialectal del mossàrab, o d'una adaptació d'aquesta llengua, o fins i tot d'una forma aragonesa-castellana aportada pels repobladors. Cita més llocs amb aquest nom. És interessant que transcriví el nom de la Cova la Fosc, d'Aielo de Malferit, una antiga *fotx* creuada amb el reflex de FUSCUS que, inevitablement, em fa pensar si *sa Fosca* (Escorca), en el més espectacular dels barrancs mallorquins, no serà una forma alterada d'un possible nom mossàrab del congost. És gairebé segur que no podrem saber-ho mai, però és molt plausible que si va existir un denominació mossàrab, aquesta havia d'evolucionar cap a **sa Fotx*, després **sa Fotxa* (la vocal neutra de suport és inevitable) i finalment *sa Fosca*.

⁴¹ *Cron* sobreviu encara a certes localitats mallorquines, com Selva i sa Pobra. També resten a l'illa testimonis de *von*.

⁴² Informació que agraïsc a Antoni Puig. Don les gràcies també a Plàcid Pérez, de Sóller, per l'amabilitat amb la qual respon sempre les meves consultes toponímiques de la vall.

⁴³ Amb posterioritat a la redacció d'aquestes notes, vaig sentir dir *sa Feu* a un informant del terme veí de Sóller.

16. FLAMAIRE, FLOM

Ja ha explicat Coromines (*DECat*, s.v. *flum* i *OnomCat*, s.v. *Flamaire*, *sa*) l'únic topònim illenc (i segurament nacional) on apareix l'arcaisme *flamaire* 'corrent d'aigua ample i desbordant', tan vell com l'idioma —diu— i documentat per Muntaner, Martorell, etc. Només puntualitzaria un petit detall de les afirmacions del mestre: no em sembla molt ajustada la relació d'aquest derivat de *flum* amb la vall per on ara corre es Torrent des Saluet, ja que el lloc de *sa Flamaire* és a una punta marítima relativament allunyada de la desembocadura del torrent, sense que es pugui endevinar cap antiga relació amb aquell lloc. Seria partidari d'intentar cercar-ne la motivació amb els moviments de la mar propis de la gola d'un port. Recordem la paraula *riu* aplicada a indrets del litoral on hi ha flux d'aigua dolça.

L'únic cas insular que conec de *flom*, variant arcaica de *flum*, llatí < FLUMEN, no és un topònim actual, sinó que és un testimoni documental del 9 de maig de 1313, publicat fa devers dos decennis,⁴⁴ segons el qual els Biscarra i els Escofet (d'Escorca) vengueren, al rei Sanç i als seus procuradors Miquel Rotlan i Pere Figuera, un tros de garriga d'un rafal que posseïen a la Vall de la Nou (actual terme de Petra) que confrontava per una part amb la devesa reial (actual sa Devesa, Artà), per l'altra amb camí i per l'altra amb l'estany anomenat del senyor bisbe de Mallorca (avui s'Estany del Bisbe⁴⁵), pel preu de 62 lliures i mitja. Es reserven, per a ells i per als seus successors, l'aigua anome-

⁴⁴ R. Juan, "Escorca, apuntes para la historia del municipio," *Hojas de Lluç* 19 (1980): 12-13.

⁴⁵ Fa referència al primer bisbe de Mallorca, Ramon de Torrelles, tal com es desprèn de la lectura de l'article.

nada *Riu de flom*. No hi ha dubte que es tracta del nom antic i redundant de l'actual *Torrent de na Borges*, desaparegut nom de filiació mossàrab, hereu del nom de l'alqueria *Fulumen*, transcrit pel *Llibre del Repartiment*.⁴⁶

17. LLENA

'Llosa'. Segons Coromines (DECat. s.v.) és paraula comuna amb l'aragonès *liena*, el gascò *lio* i el castellà cantàbric *len*, que apunten a una base comuna LENA (o LENE) d'origen incert, possiblement pre-romana. Documentada per primera vegada, com a nom de lloc, el 839. Se'n poden citar dos exemples mallorquins.⁴⁷

A Pollença es troba la possessió de *Llenaira*, mossarabisme provinent de LENARIA, documentada ja en el *Llibre del Repartiment*. El punt d'origen del topònim podria ser una llosa del litoral que es coneix sota la denominació redundant de *la Roca de Llenaira*. Al litoral d'Alcúdia pertany el nom d'un indret que deu tenir el mateix origen, ja que es diu *sa Llinassa*,⁴⁸ però el fet de no conèixer l'indret em priva de dir-hi més coses. El tancament de la vocal pot ser causat pel contacte amb la palatal (cf. santanyiner *llacera* > *llicera*).

⁴⁶ R. Soto Company, *Còdex català del Llibre del Repartiment de Mallorca* (Palma: Conselleria d'Educació i Cultura del Govern Balear, 1984) 71 i 163. Segons comunicació verbal d'Antoni Gili, cal identificar l'antiga *Fulumen* amb la possessió des Cabanells (Petra).

⁴⁷ A Menorca, *Llinàritx* és associat per Coromines-Mascaró (*Onomasticon*, vol. I, 181) al conreu del lli (< LINARES).

⁴⁸ Vegeu-la a J. Mascaró Pasarius *Mapa General de Mallorca*, sector 2, quadricula 8f.

18. LLEVA

'Encletxa'. El DCVB s.v., en l'accepció núm. 12, recull de l'Urgell, la Segarra i la Conca de Barberà el significat de 'esquerda o veta de la pedra, per on és fàcil trencar aquesta pegant-hi cops'. Coromines (DECat. s.v. *lleu*) afirma haver sentit la paraula a Osona amb el significat de 'clivella entre dues roques'.

N'hi ha exemples a Calldetenes i a Vic.⁴⁹ Diu Coromines que de la idea de *llevar* sembla que ve el primitiu *llevanya*, després canviat en *llivanya*.

Un sol cas baleàric a la costa llombardera (Santanyí) en un lloc dit *sa Punta de sa Lleva*, un petit promontori del litoral que té una gran fenella vertical que baixa des del caire del penyalar fins a ran d'aigua.

⁴⁹ C. Domingo i Francàs, *Els noms de les formes del relleu* (Barcelona: Societat d'Onomàstica, 1977) 213.

19. MAS

'Casa de camp'. Del llatí tardà MANSUM 'lloc d'estada o residència' (Coromines DECat. s.v. *romandre*).

Genèric poc arrelat a la toponímia baleàrica. A Mallorca, on el mas es designa amb el nom de *posseïció*, se'n troben uns pocs exemples dispersos: *es Mas* (Fornalutx), *es Marroig* 'el mas roig' (Fornalutx i Llucmajor), *sa Punta des Marroig* (Calvià), *es Maiden* 'el mas de Déu' (Llucmajor), *Mainou* 'el mas nou' (cf. mall. *eima* < *esma*) (Consell), documentat com a *Mansus Novus* el 1300⁵⁰ i *es Marcolomar*, possiblement evolució d'un **Mas d'en Colomar*, amb pèrdua de la preposició i l'article personal.

⁵⁰ J. Mascaró Pasariús, *Corpus de toponímia de Mallorca*, vol. II (Palma, 1964) 863.

20. OBAC, OBAGA

‘Lloc ombrívol on toca poc el sol’. Del llatí OPACUS ‘opac’, documentat per primera vegada, en la forma *obago*, el 839, segons Coromines (DECat. s.v.).

N’hi ha alguns exemples a Mallorca: *es Obacs*⁵¹ (Esporles), pronunciat [edz əw’βats], per diftongació de la *o* inicial en síl·laba lliure, *s’Obaga* (sa Calobra),⁵² *s’Obaga de Son Palou*⁵³ (Orient, Bunyola) i *s’Obac*, o *Subac*?,⁵⁴ (sa Pobla). Possiblement el cas de *es Bacs* (Andratx), té un altre origen.⁵⁵

⁵¹ O. Rullan i Salamanca, *La toponímia del terme municipal d’Esporles i la seva rodalia*, tesi de llicenciatura inèdita, vol. I (Palma, 1984) 78.

⁵² *Atles de la Gran Enciclopèdia de Mallorca*, full 7.

⁵³ *Atles de la Gran Enciclopèdia de Mallorca*, full 21.

⁵⁴ Escrit sovint *Subac*. La pronúncia amb *u* no causaria sorpresa a un indret que no fos sa Pobla, ja que la vocal àtona sol tancar-se a altres llocs en contacte amb una labial. Aquest tancament i la situació topogràfica del lloc fan que hàgim de ser primmirats, ja que el topònim pot procedir també d’un cognom. Els documents antics transcriuen *Subac* (1434 i 1516) o *Subach* (1445). Vegeu: R. Rosselló Vaquer, *Noticiari de sa Pobla (Huialfàs a l’Edat Mitjana)* (Mallorca, 1998) 48, 66 i 50, respectivament.

⁵⁵ *Atles de la Gran Enciclopèdia de Mallorca*, full 42. Podria tractar-se d’un cognom.

21. ORIÇOL

'Eriçó de mar'. Arcaïsme provinent del llatí ERICIUS, que donà primerament *eriç*, mantingut amb la vocal inicial alterada, *oriç*, en alguns punts de la Costa Brava. Coromines (DECat, s.v. *eriçó*) atribueix la probabilitat del canvi a la contaminació de AURICULA i AURIS. Modestament, pens que pot ser degut, per fonosintaxi, al contacte de l'article arcaic: *lo eriç* > *l'oriç*.

Un sol exemple en la toponímia eivissenca: *s'Oriçol*,⁵⁶ també dit *sa Punta de s'Oriçol* o de *s'Oiçol*.⁵⁷

⁵⁶ C. Aguiló, "Mostra toponímica del litoral de les Pitiüses," I, *El Mirall* 25 (1989): 25.

⁵⁷ E. Ribes *La toponímia de la costa de Sant Joan de Labritja* (Eivissa: Ed. de Can Sifre, 1993) 105.

22. PÈLEC, PELEGÓ (PEREGÓ)

Del llatí PELAGUS 'mar profunda', documentat segons Coromines (DECat. s.v. *pèlag*) *pélaco* el 912 i *pèlec* en Llull. La normativa s'ha decantat cap a *pèlag*, però el tractament popular era semblant al de ASPARAGUS > *espàrec*. La toponímia sol perpetuar *pèlec*. En les llengües romàniques va passar a designar el gorg profund d'un riu i, per extensió, qualsevol massa d'aigua embassada de superfície no gaire grossa, inferior a la d'un estany.

A Llucmajor es conserva *es Pèlec*⁵⁸ com a nom d'una contrada que s'embassava.⁵⁹ És l'únic cas de les Balears on trobam la paraula primitiva sense morfemes derivatius. La freqüència d'aparició augmenta molt discretament en el sufixat *pelegó*, amb canvi de líquida (segurament possibilitat perquè apareix sempre en plural: *pelegons* > **penegons* > *peregons*). *Es Pelegons* és la denominació conjunta de dues badioles de la costa de Campos, d'aigües somes, gairebé embassades.⁶⁰ A Alcúdia hi ha *es Torrent des Peregons*, nom motivat per la presència de petits gorgs, i a Bunyola *es Peregons*, lloc aquests darrer que només conec cartogràficament.⁶¹ Ambdós topònims deuen descriure la

⁵⁸ Vegeu M. Rosselló Verger, "Anotacions a la toponomàstica del Migjorn i Xaloc de Mallorca," *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana* (1961-62): 34, registra la variant *es Pèlec*.

⁵⁹ J. Veny, "Llucmajor a través de la seva toponímia," *Onomàstica i dialectologia* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996) 82.

⁶⁰ C. Aguiló, *La toponímia de la costa de Campos* (Campos, 1991) 30-31 i 57-64.

⁶¹ Els fulls 4 i 21, respectivament, de l'*Atlas de la Gran Enciclopèdia de Mallorca* transcriuen els dos noms com a *Torrent des Paragons* i *es Paragons*.

presència de cocons, gorgs, o qualsevol altre tipus d'aigua estancada de superfície reduïda.

Observem que ja a principis del segle XVI un altre derivat de *pèlec*, l'adjectiu *pelegal*, havia perdut la transparència en l'ictionim *anguila pelagal*, que els documents transcriuen com a *anguila palagall* (1504) i *anguila polegal* (1515).⁶² Comparem amb el nom de peix *penegal* (*Helicolenus dactylopterus*), en el qual s'ha produït la dissimilació.⁶³

23. PERA

'Pedra'. Arcaisme provinent del llatí PETRA, usat en situació proclítica, en contextos sobretot toponímics com *Perafita*, *Peramea*, etc., tal com ha explicat Coromines.⁶⁴ Documentat com a nom de lloc ja en el segle XII (DECat. s.v. *pedra*).

Tres exemples segurs a l'arxipèlag, dos dels quals a Mallorca i un a Eivissa. A la major de les Pitiüses es troba *Peralta*, lloc d'ubicació del poblet de Sant Carles. A Mallorca, l'antic *Cap de la Pera*, avui *Capdepera*, a l'extrem nord-oriental, topònim justificat per la presència d'una roca isolada dita es Faralló des Moro. Amb caiguda de la preposició, tenim un altre illot en el litoral de Banyalbufar conegut amb el nom de *sa Pera s'Ase*, tot i que hi ha gent que en diu *sa Pedra de s'Ase*.

⁶² R. Rosselló Vaquer, *Noticiari de sa Pobra*, 58 i 65, respectivament.

⁶³ J. Veny Clar, "Problemas de ictionimia catalana," *Actas del V Congreso Internacional de Estudios Lingüísticos del Mediterráneo* (Madrid, 1977) 315-29.

⁶⁴ Joan Coromines, *Lleures i converses d'un filòleg* (Barcelona: Club Editor, 1973)

Sembla que a Menorca també hi ha un lloc orogràfic dit (*sa*) *Pera de Déu*, però en desconec la situació.⁶⁵

J. Coromines⁶⁶ desvincula el mossarabisme *Pérola* (Llucmajor) de qualsevol relació amb *p[e]ra* (l'ètim seria PIRULA 'petita perera', però no explica el pas a [e]); en canvi per a J. Veny⁶⁷ deriva de PETRULA 'pedreta', tot i que s'estranya de la pèrdua de la —T—. Una detinguda inspecció de l'àrea on s'assenten les cases del lloc podria aportar alguna llum a la qüestió. La pronúncia dels llucmajorers és ['perolə] i fins i tot en la parla descurada ['perlə]; els porrerencs han desplaçat l'accent [pe'rolə].

Enric Ribes⁶⁸ ha relacionat amb l'antiga forma *pera* el topònim *es Desesperats*, de la parròquia eivissenca de Sant Miquel. Correspon a un tram de costa alta, tallada verticalment, amb unes sobalmes a ran de mar. Per a l'investigador eivissenc, l'ètim possible seria el llatí EXPETRARE, derivat de PETRA, justificat per les concavitats jussanes de la penya.

Crec que fóra escaient pensar en un primitiu **es Esparats* (sic), provinent d'un anterior **es Espadats* (cf. *porer* < *poder*), prefixat en sentit negatiu a partir de l'etimologia popular, transcrita per Ribes, que relaciona el topònim amb la suposada presó dels moros de la veïna illa Murada. Si ho poguéssim provar amb seguretat, tendriem l'únic *espadat* de la toponímia illenca, un altre supervivent del naufragi per afegir a la llista.

⁶⁵ Topònim recollit per Antoni Ordinas o algun col·laborador seu.

⁶⁶ Joan Coromines et al., *Onomasticon Cataloniae* 229-30.

⁶⁷ J. Veny, *Llucmajor* 64.

⁶⁸ E. Ribes, *La toponímia de la costa de Sant Joan de Labritja* (Eivissa: Ed. de Can Sifre, 1993) 120.

24. QUER

'Roca, penya'. Segons Coromines (DECat. s.v.) apareix des dels primers documents com a *cher* o *ker*, el 955. Derivat de *CARIU, d'origen preromà, probablement cèltic, d'una arrel *karr-* del mateix significat, continuada pel basc antic *karri*, avui (*h*)arri 'pedra'.

En plural, *Ques* és present a l'antroponímia insular, sobretot a Alcúdia, però això és marginal en aquest recull.

Parlant de vertaders quers coneguts per la població insular amb la vella paraula, trobam una sola agulla perduda dins el paller baleàric dels noms de lloc: *sa Font des Quer* (pronunciat sense la bategant), aigua-neix que xorria dins una curta galeria que té al costat un gran roc isolat. Vet ací, amic i mestre Gulsoy, un granet d'arena més per a l'esplèndida platja del seu recull.⁶⁹

⁶⁹ J. Gulsoy, "Quer 'roca, penyal' i la seva família a la toponímia catalana," *Llengua & Literatura* 7 (1996): 167-208.

25. ROSSILLER

‘Rossinyol’? Estranya paraula que compareix a dos topònims mallorquins, un dels quals era conegut de Coromines, qui conta (DECat. s.v. *rossinyol*) que l’any 1969, mentre trespava per les carenes muntanyenques de sa Colònia de Sant Pere, algun dels pagesos o ciutadans que l’acompanyaven protestà que per allà també hi cantava algun *rosseller*⁷⁰ i un dels presents li assenyalà, no gaire lluny de la costa, *sa Font des Rossillers*. Es demana el mestre si existí en mossàrab algun nom així per a designar el rossinyol, però deixa aquest indici per a futures investigacions, tot recordant-nos alguns testimonis d’aquella llengua que romanen en els noms de lloc de les solituds artanenques.

Em plau rescatar un congènere que treu de l’aïllament la troballa corominiana: *es Rossillers* és un indret de la costa llombardera (terme de Santanyí) on, per cert, també hi ha un petit aiguaneix que degota amb extrema avarícia entre els estrats del penya-segat.

⁷⁰ L’informant Llorenç Planisi “Canai” de sa Colònia de Sant Pere, en demanar-li què és un rossiller, em contestà que és un rossinyol.

26. SORRA

‘Arena gruixada’. Del llatí SABURRA ‘llast’, documentat segons Coromines (DECat. s.v.) per primera vegada el 1318 amb aquest sentit. Sobreviu en mallorquí, segons el DCVB, junt al seu derivat *sorrer* ‘lent’, paraula ben vivaç encara. Per un desplaçament semàntic *sorra* suplantà *arena* en català central.⁷¹ En el Capcir sobreviuen *sorrer* i *sorral* (aquest també al Conflent) amb el sentit de ‘codolar’.⁷²

Sobre un antic illot avui unit a la costa, s’Illot des Frares, del terme mallorquí de ses Salines hom recorda amb escassíssima vitalitat la que deu ser l’única representació toponímica de les Balears de la paraula. Era un lloc dit *sa Sorra*, ara desnaturalitzat pel fet d’haver-s’hi construït un port. Almenys un dels tres informants que em lliuraren el topònim en coneixia perfectament el significat medieval: “*sorra* són pedres grosses”, deia i aclaria tot seguit que allà la mar en treia i s’empraven com a llast en les embarcacions.

⁷¹ J. Veny i Clar, *Estudis de geolingüística catalana* (Barcelona: Edicions 62, 1978) 54-56.

⁷² C. Domingo i Francàs, *Els noms* 196.

27. TOLL

'Gorga'. d'origen incert, segons Coromines (DECat. s.v.), però probablement del cèltic TULLOS -ON 'clot, forat, buit'. Tot i que és peculiar del català, es conserven derivats en castellà i portuguès. Les llengües cèltiques en mantenen descendents. Es documenta per primera vegada el 1341. Els derivats ieistes del Pirineu berguedà i ripollès (cal afegir-hi també Mallorca, on la pronúncia és [toj]) fan que el mestre pensi en una doble base del cèltic local: TULLO / TULLIO.

A Mallorca, fins fa poc, en coneixíem un sol representant: *es Cap des Toll*, a la culàrsega del port de Manacor. Ara en puc aportar un altre de Son Macià: *es Camp des Toll*, on segons l'informant⁷³ no hi ha cap tipus d'aigua embassada, sinó que és un conradís enlairat. És possible que la gorga que motivà la denominació estigui reblida. I encara un tercer: *es Toll*, en el terme de Campos,⁷⁴ vora la ratlla delimitadora del terme de Felanitx, lloc on conflueixen dos torrents, però no s'hi embassa aigua en l'actualitat. La transformació agrària del paisatge pot haver fet desaparèixer el punt embrionari del topònim. Tots els usuaris desconeixen el significat de la paraula.⁷⁵

⁷³ Es tracta de Sebastià Llinàs, nascut prop de l'indret, a qui vull agrair les informacions, així com també a Pere Orpi qui m'acusà l'existència del topònim.

⁷⁴ Nom localitzat gràcies a la inserció per Bartomeu Pou a instància meua d'un anunci en el setmanari "Felanitx," que fou contestat per Damià Coll de Son Bernadí, a qui manifest el meu agraïment.

⁷⁵ Un pagès campaner de la zona des Toll m'explicava més o menys així l'ètim: "Aquest nom és molt antic, de quan se va conquerir Mallorca, perquè aquí hi va haver tendes posades molt de temps. Per això se diu *es Toi*, perquè es qui varen conquerir Mallorca varen posar aquí ses tendes molt de temps i quan varen arribar es altres, ells varen dir: *aquí estoy, aquí es-toy*." Per això se diu *es Toi*. Mantenc la meua afirmació que les etimologies populars s'han de recollir i publicar.

28. TOLTA

La definició del DCVB és aquesta: “Exacció injusta, especialment exigència de serveis que el senyor feudal feia al vassall contra dret”. Forma femenina del participi de *tolre* (modern *toldre*) ‘llevar’.

D'algun pagament exigit a tort deu venir el nom de *ses Toltes*, possessió mallorquina de Sant Llorenç des Cardassar. La pronúncia és [səs 'toltəs].

29. TORM, TURMÀS, TURMASSOT

‘Penya alta i aïllada’. D'origen incert, probablement preromà, documentat segons Coromines (DECat. s.v.) el 1402. Com a mossarabisme, ja apareix el 839 (*turmo*) i el 981 (*tormo*). El mestre ens recorda el parentiu d'aquest mot amb *turma* ‘tòfona’, ‘testicle’ i *turmell* ‘bony del coll del peu’.

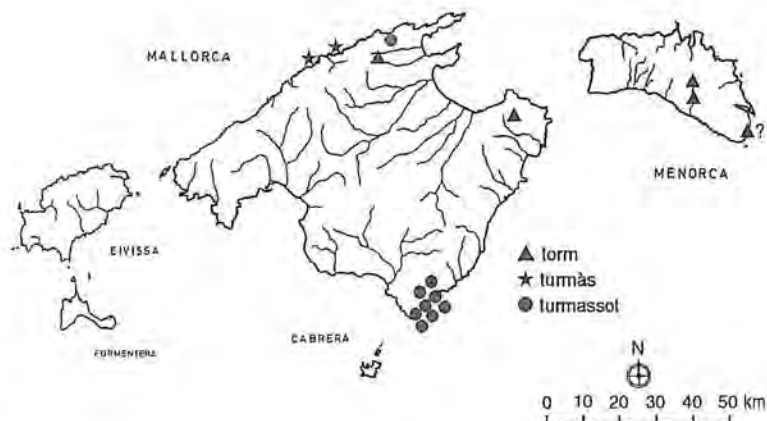
La pronúncia baleàrica de la paraula primitiva és [‘tom],⁷⁶ però la bategant, subjacent, es recupera en els derivats *turmàs* i *turmassot*.⁷⁷

No és certa l'afirmació que sigui un mot absent de les Balears.⁷⁸ Hi

⁷⁶ Deu ser sistemàtica l'assimilació del grup *-rm > -m* en posició final. Observi's que el topònim valldemossí *na Palerm* apareix grafiat *na Palem* al full 23 de l'*Atlas de la Gran Enciclopèdia de Mallorca*.

⁷⁷ El nou *Diccionari de la Llengua Catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (Barcelona, 1995) només dona entrada a *turmassot*, amb el sentit secundari de ‘capbuit’. En els tres subsistemes mallorquins de tractament de la /o/ àtona, *turmàs* i *turmassot* es pronuncien així, mentre la vocal en posició tònica és sempre /o/.

⁷⁸ C. Domingo i Francàs, *Els noms* 156.

ha almenys dos exemples de *torm* a cadascuna de les dues illes majors. A Menorca es *Torm de na Bribona* i es *Torm de Biniarroi*, s'alcen dins el barranc de Cala en Porter.⁷⁹ És ben possible, tal com afirma Carles Domingo,⁸⁰ que es *Torn*, a la gola de Cala Alcalfar, sigui la transparentació d'un *torm* que ja no s'entén. A Artà tenim es *Torm des Coloms* i a Pollença el *Torm de la Seda*, del qual només puc intuir l'explicació del determinant. Pens si pot fer al·lussió a alguna planta de l'indret, concretament a l'espècie *Gomphocarpus fruticosus*, la qual és ben segur que creix a l'altra banda de la vall.

No són tampoc gaire abundoses les representacions dels derivats. A sa Calobra (Escorca) hi ha dos llocs dits es *Turmàs* i a la costa de Capdepera na *Turmàs*. A les muntanyes pollencines de Ternelles tenim el *Turmassot*, però on la paraula *turmassot* manté vitalitat, fins i tot com a apel·latiu comú, és a la costa llombardera. Allí designa una penya alta i quasi isolada, més baixa que els penya-segats que li fan de capçalera. No és una roca caiguda, sinó un altell curucullat, producte de l'erosió marina i eòlica, o de factura artificial causada per l'extracció de marès. Vet ací els noms dels vuit que en vaig recopilar: es *Turmassot des Faralló*, es *T. des Bauç*, es *T. des Buits*, es *T. de sa Pedrera*, es *T. des Mig*, es *T. de sa Cova*, es *T. de Cala Figuereta*, i es *T. de sa Creta*.

⁷⁹ Ambdós topònims apareixen sota la forma *Tom* a la quadrícula 7b del sector II del *Mapa General de Menorca* de J. Mascaró Pasarius (1946-51).

⁸⁰ C. Domingo i Francàs, *Els noms* 156.

30. TUDÒS, TUDOSSA

Topogràficament deu tenir el sentit de 'penyal o puig voluminós'. És difícil de precisar sense conèixer tots els indrets portadors d'aquest genèric, que per a Coromines (DECat. s.v. *tòs*) és una forma regressiva de *tudosseria*, metàtesi de *tossuderia*, derivat de *tòs* 'nuca'.

Unitat lèxica arrelada a Maó més que a cap altre lloc, des d'on podria haver passat a Artà. En aquell terme menorquí es troben *es Tudòs* (vers Mongofra), *es Tudòs de Cala en Cavaller* i *es Tudòs*, ambdós prop de s'Illa d'en Colom. Coromines cita en el mateix terme *es Tudòs de Rambla*, que no sé localitzar.⁸¹

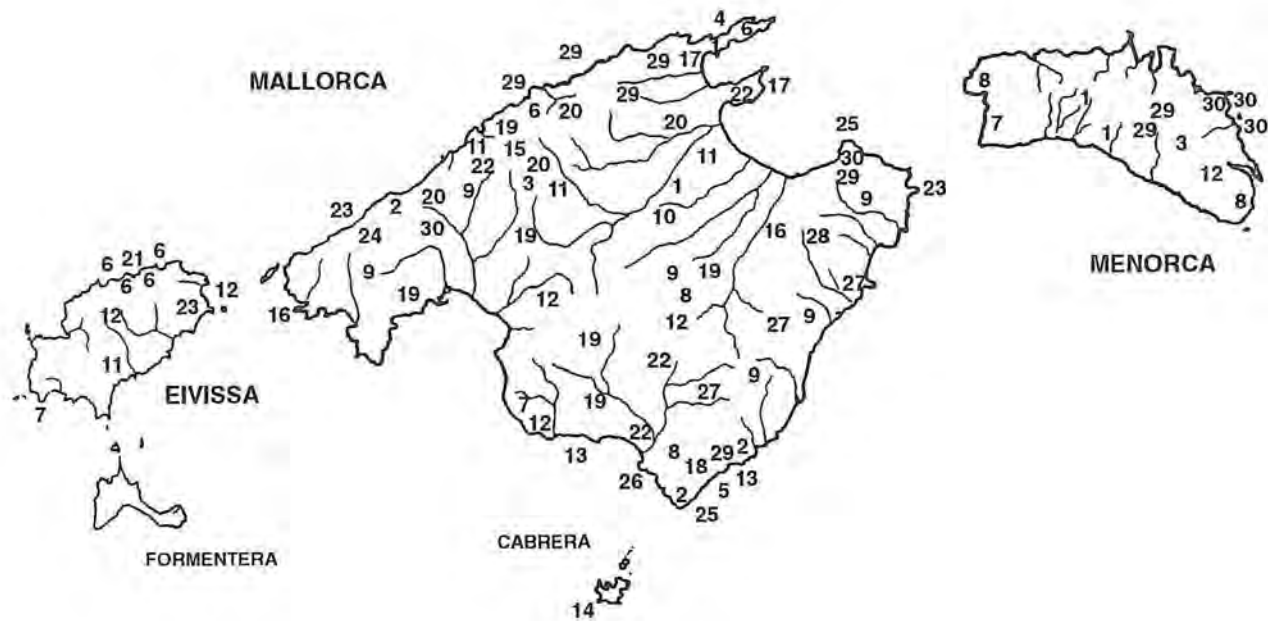
A Mallorca, *tudossa* (DCVB, s.v.) s'aplica també com a terme d'arquitectura al cap alt d'una llinda, arc o volta, o també al crani escorxat d'una ovel·la, o, a les dues illes i en sentit despectiu, al cap com a centre de l'enteniment. A Artà hom troba *es Puig de sa Tudossa* i el seu topònim satèl·lit *sa Tudosseta*.

A Esporles hi ha notícies d'unes finques antigues de la rectoria que es deien *ses Tanques des Tudòs*, les quals resistiren les mesures desamortitzadores de 1835.⁸² El lloc es coneix avui amb el nom de *sa Tanca*.⁸³

⁸¹ Han estat infructuoses les consultes als menorquins que podien conèixer l'indret, però Antoni Bonet em diu —comunicació que agraesc— que *tudossa* és paraula viva a Ciutadella per designar indrets alterosos del camp.

⁸² Vegeu M. Rosselló Verger, "Canvis de propietat i parcel·lacions al camp mallorquí entre els segles XIX i XX," *Randa* 12 (1981): 26.

⁸³ O. Rullan i Salamanca, *La toponímia* 112.

CONCLUSIONS

Amb el recompte dels materials corresponents a les trenta entrades lèxiques presentades esper haver mostrat que hi ha una sèrie de genèrics toponímics que tenen escassa representació a les illes Balears i Pitiüses, però hi són presents, contràriament al que es podria pensar i de vegades es pensa. Alguns són termes topogràfics freqüents, o molt abundosos, al continent (*balç, balma, cot, pera, quer, toll*, etc.); d'altres corresponen a unitats de més baixa freqüència a terra ferma (*astor, creta, encia*) o a vocables més tost propis de les illes (*bolda, cero, rossiller, tudòs*). A través de la representació cartogràfica hom intueix que la distribució podria no haver estat regular per tot el territori. Moltes unitats només es troben a una sola illa (*cleda, quer, oriçol*, etc), algunes a dues (*alberg, balma, cegonya*, etc.) i rarament a tres (*bolda*, derivats de *cot*, i potser *pera*?). En qualsevol cas, són sempre unitats lèxiques de gran interès per a la història lingüística insular, amb algun hàpax que potser ho és per a tot el domini (*círvia, flamaire, oriçol*). Gairebé totes les mostres que en tenim constitueixen un inventari tancat que pot créixer únicament amb el descobriment de materials encara amagats entre els sectors de més edat de la població, de la qual cosa es deriva la urgència de les recol·leccions. Cal dir que el fet que siguin trenta respon només a un prefixament arbitrari. Hi ha encara moltes altres unitats lingüístiques, entre els noms de llocs insulars, que presenten la mateixa baixa densitat d'aparició.

COSME AGUILÓ